

Oprøret på lægterne

AF

HANS BONDE

Vi hygged os i festens gyldne ramme:
Hurra for smør og flæsk og fodboldmaal
For Danmark som vi alle elsker! Skaal!
Vi hørte ingen vilde hunde glamme.

(Kaj Munk i *Hør Vingens Susen*, 1944)

Hvor den hidtidige forskning i samarbejdspolitikken under besættelsen især har fokuseret på samfundets toneangivende lag inden for politik og økonomi, har vi fået langt mindre at vide om det dansk-tyske samarbejde på græsrodsniveau og blandt menigmand. Idrætssamarbejdet var ikke blot resultatet af en nedsivning fra de ledende politiske lag i bestræbelserne på at opnå goodwill hos besættelsesmagten, inkarneret i initiativer som f.eks. Dansk-Tysk Forening, men på idrættens område udtryk for danske organisationers og publikums selvstændige interesse i fortsat at pleje omgang med Tyskland.

Besættelsestidsforskning og begrebsafklaring

De danske historieværker om besættelsestiden har ikke vist synderlig interesse for idrættens rolle. Det gælder også de to seneste centrale værker. I Bo Lidegaards synteseværk *Kampen om Danmark 1933-1945* fra 2005 nævnes Niels Bukh med billede, og hans rolle som højreradikal i 1930'erne fremdrages, men om hans og dansk idræts udvikling under besættelsen er bogen tavs. Mere overraskende er det, at Claus Bundgård Christensen med fleres socialhistoriske værk fra samme år, *Danmark besat. Krig og hverdag 1940-45*, negligerer idrætten. Bogen har et mindre kapitel om »Det besatte kulturliv«, men hertil regnes idrætten åbenbart ikke. Det grundige opslagsværk *Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-45* (2002) har godt nok et opslag om »idræt«, men f.eks. justitsminister

Harald Petersens afgang den 11. juni 1941 kædes i opslaget om ham ikke sammen med den fodboldkamp, der blev den direkte anledning til hans afgang.

Nedtoningen af idrættens rolle hænger efter alt at dømme sammen med, at dansk besættelsestidsforskning i meget høj grad tager udgangspunkt i en indenrigsorienteret politikopfattelse. Denne nationale horisont kan være foranlediget af, at det danske politisk-administrative system i en vis udstrækning fik lov til at fortsætte uantastet under besættelsen, selv under departementschefstyret, der formelt ledede statsadministrationen fra 29. august 1943 til 5. maj 1945.

Vil man forstå de centrale områder, hvorpå kampen fandt sted, må man imidlertid i højere grad inddrage besættelsesmagtens politikopfattelse, og her kommer ungdoms- og kropskulturen i fokus. Nazisterne var fra første færd klar over, at magten over samfundet gik over de unges ubefæstede sjæle, og denne vej gik i høj grad gennem kontrol over deres kroppe. Det kan derfor ikke undre, at idrætten var et af de første og højst prioriterede områder, som nazisterne interesserede sig for i de besatte lande. Kort sagt: Det er ikke nok at studere samfundet i afgrænsede, velordnede magtsfærer, man bør også se på de felter, hvor det borgerlige samfunds normalopdelinger krydser ind over hinanden. Netop fascisme, nazisme og andre totalitære ideologier har jo som et kernepunkt en overskridelse af denne sektionalisering.

I mit disputatsarbejde om Niels Bukh og den efterfølgende historiefaglige diskussion argumenterede jeg for, at det var vigtigt for historieforskningen at inddrage »kampen om ungdommen«, ikke mindst for at håndtere ekstra-parlamentariske forsøg på politisering. Det internationalt kendte nationalikon Niels Bukh forsøgte således at opbygge en politisk platform gennem sin særlige karisma, sine evner til iscenesættelse af magt, opbygningen af en personkult og hans opvisningsholds fascinerende synkrone bevægelser, der kunne tolkes som et symbol på fællesskabets styrke. Under besættelsen blev Niels Bukh på et tidspunkt af tyskerne placeret på en ministerliste som ungdomsminister, og selv planlagde han et centralistisk ungdomsforbund, en fredsfest, når tyskerne havde vundet krigen, og en arbejdstjeneste i samarbejde med Werner Best og den tyske rigsarbejdstjenestes leder Konstantin Hierl.¹

Nærværende artikel tangerer en sociologisk anskuelsesmåde i diskussionen af, hvad der konstituerer et oprør. Der er en glidende, eskalerende overgang fra sammenstød, over uroligheder og oprør og revolte, til revolution. I det følgende vil der blive lagt vægt dels på konflikt-

¹ For diskussionen herom, se *Historisk Tidsskrift*, 2002:1 (Lundbak (2002) og Bonde (2002)).

niveauet, herunder graden af voldsanvendelse; dels på motivationen hos de involverede aktører, herunder graden af bevidst protest; samt endelig på konfliktens omfang, herunder om markeringen har national, regional eller blot lokal betydning inden for et givet felt.

Med revolution sigtes der til et bevidst kollektivt og organiseret forsøg på med magt at omstyrte den gældende samfundsorden. Med revolte tænkes der på artikulerede, kollektive, organiserede protester, der vil ændre på specifikke magtforhold ved brug af vold. Ved oprør forstås der en spontan kollektiv protest med voldelige islæt mod specifikke magtforhold inden for et givet felt. Uroligheder opfattes blot som trakasserier uden politisk sigte eller virkninger og med lavt voldsniveau, men dog konfrontationer af fysisk karakter. Sammenstød kan blot bestå af begrænsede, individuelle og verbale konfrontationer.

Hvornår tangerer uroligheder det politiske niveau og bliver til »civil ulydighed«? Det sker i det øjeblik, uroen bliver til protester, der retter sig direkte mod magtens håndhævere og magtens symboler og dermed transcenderer den diffuse aggression uden mål og med.

Diskussionen om begrebet »oprør« er ikke ny i den historiske forskning. F.eks. har Frihedsmuseets permanente udstilling i opposition til Hans Kirchhoffs brug af termen »Augustoprøret« nedtonet konfliktens omfang ved blot at tale om »uroligheder«. Uden at tage stilling til dette skisma vil jeg blot pege på, at protestformer må vurderes en kende forskelligt alt efter, om vi taler om tiden før eller efter ungdomsoprøret, hvor det blev norm, at man skulle være »politisk engageret«.

Gennem 1930'erne og i første del af besættelsestiden var det derimod almindelig takt og tone, at specielt unge mennesker undlod at fremkomme med for stærke holdninger, og ofte var politik især den ældre generations sag. I offentlige sammenhænge forventedes det, at man ikke udfoldede sig for outreret. Under den tidlige besættelses tryk blev denne norm yderligere indprentet befolkningen fra de ansvarlige politikeres side, med udgangspunkt i deres angst for, at tyskerne blev så tirrede, at de for alvor intervererede direkte i dansk indenrigspolitik og for eksempel erstattede det danske politi med en afdeling af Gestapo. Selv ved sportsbegivenheder var det ikke normalt, at man piftede ved modstandernes nationalmelodi, for slet ikke at tale om at overfalde modstanderens fans. På den baggrund forekommer det legitimt at være ekstra sensitiv i tolkningen af ytringer fra »gadens parlament« i den periode.

Efter min opfattelse bør historikeren ikke puristisk spørge, om sporten nu også overhovedet har noget med den ægte (læs: parlamentariske) politik at gøre. Historikeren bør derimod være åben over for spor-

tens særlige evne til at få underliggende politiske konflikter i spil ved sin dualistiske karakter, loyalitetsbånd og stærke appel til lidenskaberne. Måske er politiske processer allermest formative, når de foregår uden for den velordnede og velkontrollerede parlamentariske sfære, indlejret i det almindelige civile samfund.

Sporten bygger på en tab-vind kode, hvor kappestridens konfrontation mellem to parter skaber voldsom spænding om og medleven i kampens udfald. Ifølge Norbert Elias og Eric Dunning henter sporten sin fascinationskraft gennem en kildrende form for spænding, der momentant løsner selvkontrollen og giver afløb for en lystfyldt udlevelse af aggression, der kan udmunde i katarsis: en mental renselse, især hvis der er chance for sejr for dem, man identificerer sig så stærkt med.²

Sagt mere jordnært er der større chance for, at politiske modsætninger kommer op til overfladen ved en fodboldkamp end ved en klassisk koncert, hvor der er en stram adfærdskodeks, hvor der ikke konkurreres, og hvor udfaldet af den musikalske udfoldelse er mere begrænset i sin variationsmulighed.

Det specielle ved idræt i forhold til andre kulturformer som f.eks. musik og malerkunst er, at den bygger på følelser af identifikation, spænding om udfaldet og et håb om forløsning, der primært opleves via dramatiske kropslige handlinger. Fra omkring år 1900 og frem er idrætten blevet en central arena, hvor de enkelte lande kan måle sig med hinanden i stærkt symbolladede konflikter, og hvor dyrkelsen af det nationale gestaltes rituelt. Ved store idrætsbegivenheder rejser folk sig under nationalsangen for noget, de føler er større end dem selv.

Den britiske idræts- og socialhistoriker J.A. Mangan har opregnet tre forbindelser, hvor idræt indgår som et middel til at skabe stærke kollektive bånd: 1) national solidaritet, 2) international konfrontation og 3) internationalt samarbejde og forståelse.³ Som det vil fremgå af det følgende, udfoldede dansk idræt sig under besættelsen på alle tre niveauer samt et fjerde: Idræt som scene for det konkrete møde mellem besættede og besatte, gående ud over den mere symbolske funktion, der betegnes af punkt 2).

I det følgende vil netop mødet mellem tysk og dansk i idrætsarenaen være udgangspunktet for en diskussion af de politiske virkninger af kampen mellem det østrigsk-tyske hold Admira og et udvalgt københavnerhold grundlovsdag 1941 i Idrætsparken.

² Elias & Dunning (1986).

³ Jf. Mangan (1995), s. 1.

Kildematerialet

Hovedkilderne til DIF's historie er organisationens eget arkiv på Rigsarkivet. Dansk Boldspilunions årsberetninger og dens månedsblad Officielle Meddelelser er blevet gennemgået. Udenrigsministeriets journaler rummer kilder, der kan supplere arkivalier fra idrættens institutioner og kaste lys over samspillet mellem idrætten og det regeringspolitiske niveau. Der er her fundet to pakker med samtidige indberetninger, som har et decideret idrætsligt indhold: Sportsligt Samkvem ml. Danmark og Tyskland u. Besættelsen og Sammenstød ml. danske og tyske ved Landskampen 5/6 1941. Derudover er Statsadvokatens daglige Rapporter om Sammenstød mellem danske og tyske blevet gennemgået. Kilderne i det tyske udenrigsministeriums arkiv har været for sparsomme til at kunne give et fyldestgørende billede af besættelsesmagts intentioner i forhold til dansk idræt. I sagen om kampen med det østrigske fodboldhold Admira i juni 1941 er der dog arkiveret tre vigtige breve fra Renthe-Fink til det tyske udenrigsministerium.

Også pressens behandling af idrætsstof er blevet gennemgået. Af særlig betydning for nærværende artikel er Danmarks største sportstidsskrift Idrætsbladet, der blev udgivet af Politiken, og hvis redaktører Magnus Simonsen og Gunnar »Nu« Hansen var meget positive over for det dansk-tyske idrætssamkvem under besættelsen. Idrætsjournalistikken byggede på forestillingen om, at sport i sit udgangspunkt var upolitisk, og der fremkom derfor ikke kontroversielle holdninger i den officielle idrætspresse. Dertil kom, at artiklerne var underlagt Pressebureauets forskrifter, og at bladene kunne blive indklaget for »Presse-nævnet til Paadømmelse af Overtrædelser af Cirkulæret af 6. maj«, hvilket heller ikke opmuntrede til kritisk stillingtagen, men tværtom medvirkede til, at idrætspressen udviklede en blindhed over for reelle politiseringsforsøg i sportsarenaen.

Som det eneste eksempel på et sportsblad, der var i opposition til idrætssamarbejdet, skal tidsskriftet Fodbold nævnes. Bladet udkom kun i de tre første måneder af 1941, på et tidspunkt, hvor idrætssamarbejdet med tyskerne for alvor var kommet i gang.

For at undersøge modstandens perspektiv på den danske idræt er bladet De Frie Danske, udgivet i London og i Danmark, Frit Danmark (London), Frit Danmark (København) og Land og Folk gennemgået. Disse var de første illegale blade, som omtalte de danske forhold, og er endvidere valgt, fordi de repræsenterer forskellige modstandsgrupperinger under besættelsen.

Idrætssamkvemmet med tyskerne

Hitler og Goebbels ville bruge friluftskoncerter, militærparader og sportsbegivenheder til at få danskerne til at besinde sig på et venskabeligt forhold til Tyskland.⁴ Sporten blev fra de tyske myndigheders side tillagt en helt central rolle som garant for udviklingen af folkeligt-emotionelle samarbejdsformer mellem de to lande. I praksis virkede nemlig hverken friluftskoncerter eller parader efter hensigten: Danskerne kunne finde på at pifte og buhe ad de forbimarcherende tropper. Heller ikke inden for andre kulturformer som teatret, biografer eller foreninger som Dansk-Tysk Forening lykkedes det tyskerne at iværksætte en overbevisende kulturpropaganda over for danskerne.

Den tyske gesandt, Renthe-Fink, lagde et stærkt pres på dansk idræt og blev efterhånden sekunderet af det danske udenrigsministerium, der specielt efter den aktivistiske udenrigsminister Scavenius' tiltrædelse den 8. juli 1940 anså idrætten for et velegnet instrument til at opnå goodwill hos tyskerne og dermed få samarbejdspolitikken til at glide.

Umiddelbart efter 9. april 1940 besluttede Dansk Idræts-Forbunds (DIF) topledelse at stoppe kampe med udlandet. Begrundelsen var nervøsiteten for, at afholdelse af højemotionelle fodboldkampe så kort tid efter, at Danmark var blevet besat, ville bringe idrætsfolkets gemytter i kog og ødelægge de fremtidige muligheder for internationalt idrætssamarbejde. Der var altså tale om en alvorlig angst for politiske reaktioner på et fortsat idrætssamarbejde med tyskerne. Denne angst var et gennemgående træk under hele det dansk-tyske idrætssamarbejdes periode, dvs. i besættelsestidens først halvdel.

Kunne DIF have sagt nej til idrætssamkvem med tyskerne? DIF's ledere blev udsat for et voldsomt pres både fra tysk side og efterhånden også fra det danske udenrigsministerium, men der var tillige stærk interesse for at genoptage idrætssamarbejdet fra mange af DIF's egne foreninger, der længe inden forbuddets ophævelse var i forhandlinger med tyskerne om idrætsstævner. Samtidig arbejdede dansk idræts stærke mand, næstformand i DIF og formand for Dansk Boldspil-Union (DBU), Leo Frederiksen, aktivt for genetablering af idrætssamarbejdet, hvilket under alle omstændigheder gjorde det vanskeligt for DIF's leder, Holten Frederik Castenschiold, at føre en henholdende politik.

De danske idrætsorganisationers samarbejde med besættelsesmagten blev langt mere udbredt, end det siden har været kendt i offentligheden, eftersom DIF ikke just har prioriteret at få disse forhold frem i

⁴ Dette afsnit bygger på Bonde (2006), passim.

dagens lys. I den relativt korte periode fra det første stævne den 22. august 1940 frem til den sidste kamp mod et tysk hold – en håndboldlandskamp den 20. november 1942 – blev der afholdt et væld af landskampe, bykampe og andre stævner, hvor ikke mindst bokse- og brydeforbundet samt atletikforbundet var aktive som arrangører. Der var landskampe med Tyskland i fodbold, håndbold, boksning og brydning – som alle mødte tyskerne to gange – samt i vægtløftning, fægtning og hockey. Der var også landskampe med andre aksemagter som Italien i tennis, Ungarn i atletik og Kroatien i brydning.

Hagekorsbannere vajede side om side med Dannebrog, de tyske idrætsfolk heilede, og de tyske tilskuere heilede igen, og både Kong Christian Stod ved Højen Mast og Deutschland, Deutschland über Alles, der i Tyskland blev efterfulgt af den nazistiske slagsang, Horst Wesselsangen, blev sunget.

Danmarks kendteste idrætsudøvere som svømmeren (lille henrivende) Inge Sørensen, atletikfænomenet Svend Aage Thomsen og bold-ekvilibristen Knud Lundberg deltog alle i kampe mod tyskerne. For danske idrætsfolk blev besættelsen en enestående lejlighed til i langt højere grad end tidligere at møde tyske hold, der ofte var så overlegne, at de burde have mødt bedre modstandere. På denne tid kunne danske idrætsfolk møde tyske idrætsstjerner som bryderen Werner Seelenbinder, atletikstjernen og verdensrekordholderen Rudolf Harbig og den tidligere professionelle europamester i boksning, Gustav Eder.

Nogle af de største danske sportsstjerner såsom svømmeren Ragnhild Hveger, kapgængerens Viggo Ingvorsen og 800 meter-løberen Hans Spanheimer stillede op mod tyskerne ud fra et positivt forhold til besættelsesmagten. Den samme indstilling havde Danmarks bedst kendte idrætspædagog, Niels Bukh. Sportens påstået upolitiske karakter medførte, at nazistiske idrætsledere og -udøvere i hvert fald i besættelsestidens første halvdel kunne undgå stigmatisering og føle sig integreret i en bred dansk hverdagskontekst med de påvirkningsmuligheder over for ubefæstede sjæle, der lå i idrætsmiljøerne.

Sportssamkvemmet var for besættelsesmagten et sensitivt barometer for den danske befolknings accept af de rådende magtforhold. Det har utvivlsomt skabt nervøsitet hos både tyskerne og i den danske idrætsledelse, at der ved den første svenskerkamp i Danmark under besættelsen midt under alsangstemningen blev uddelt løbesedler med politisk indhold, og at mange af tilskuerne efter den svenske og danske nationalsang begyndte at synge den norske, hvilket politiet afbrød.

Generelt var den danske presse positiv over for idrætssamkvemmet med tyskerne. På grund af censuren kunne en negativ holdning over

for tyskerne ikke udtrykkes, men man kunne have valgt at neddæmpe reportager fra idrætssamarbejdet. Dog kunne modstand vises i underfundige former som f.eks. et billede af en fodboldspiller med hue i Royal Air Force-farverne på midt om sommeren. Men sådanne billeder var et særsyn og måske endda utilsigtede.

Den illegale presse var imod idrætssamarbejdet, men der findes kun et eksempel på modstand mod samkvemmet i den legale presse. Det drejer sig om Harold Philipson, en person med britiske rødder, der havde stor betydning for udviklingen inden for den ærkeengelske sportsgren cricket i Danmark. Han redigerede bladet Fodbold, der med en klart pro-britisk profil udkom i første kvartal af 1941. I den illegale presse var der naturligvis også modstand mod idrætssamkvemmet. I forbindelse med atletikkampen med det nazificerede norske idrætsforbund i Oslo i september 1941 og fodboldlandskampen mod Tyskland i Dresden november 1941 rettede briterne via BBC og modstandsbevægelsen via Londonbladet Frit Danmark et skarpt angreb på idrætssamkvemmet, som selvsagt ikke huede et land, der var hvirvlet ud i en eksistenskamp mod Tyskland.

Østrigske wundertteams

Efter den dansk-tyske landskamp i Hamborg i november 1940 rykkede fodboldsamkvemmet til Danmark, hvor det store spørgsmål var, om alt kunne foregå lige så fredeligt som i Tyskland.⁵ Umiddelbart virkede alt roligt. Foråret 1941 må betegnes som den fredeligste tid under besættelsen. En stille protest var dog begyndt at vise sig i form af, at en del danskere begyndte at bære rød-hvid-blå Royal Air Force-emblemer.⁶ Organiseret modstand, herunder sabotage var dog ikke på dagsordenen, og idrætssamarbejdet, der nu var kommet i gang, bidrog til at give situationen et skin af normalitet. Det skulle dog ikke vare længe.

Gennembruddet for det store danske sportspublikums møde med de tyske hold var berammet til sommeren 1941, hvor der både var udveksling på klubplan og udsigt til besættelsestidens første fodboldlandskamp mod Tyskland på dansk grund. I juni måned afholdt Københavns Boldspil-Union for 38. gang et årligt tilbagevendende internationalt fodboldstævne i Københavns Idrætspark. Traditionelt havde det fortrinsvis været de »for vor fodbold-standard så inciterende englænder-

⁵ Martin Frei har stillet sit specialearbejde om DIF's rolle under besættelsen (RUC 2004) samt fotokopier af det tilgrundliggende kildemateriale til rådighed som del af nærværende artikels input.

⁶ Brøndsted & Gjedde (1946), bd. 1, s. 246.

kampe«, der havde trukket folk af huse, men nu rettede interessen sig mod det sydlige udland. Stævneudvalget fik opretholdt stævnets internationale karakter ved, med hjælp fra journalist og medarbejder ved den tyske legation Kurt Volkmann, at invitere tophold fra Østrig, der i øvrigt efter indlemmelsen i Tyskland i 1938 var blevet omdøbt til Ostmark.⁷ Mødet med klubberne Austria og Admira skulle vise sig at få skæbnsvanger betydning for det videre dansk-tyske idrætssamarbejde.

Østrig var kendt for sin lette, elegante og improviserende fodboldstil, der blev grundlagt i midten af 1920'erne, og det østrigske landshold fik snart tilnavnet *Wunderteam*. Ved de olympiske lege i Berlin i 1936 vandt østrigerne sølv efter de stærke italienere. I samme periode – fra 1926 – var både Austria og Admira overgået til professionalisme. Austria vandt i 1933 den europæiske Mitropacup med deltagelse af de bedste to wienhold samt hold fra Tjekkoslaviet, Ungarn og Italien.⁸

Invitationerne til de to tysk-østrigske klubber kom fra Stævnesammenslutningen, også blot kaldet Stævnet, der bestod af de fem storklubber i København. Admiras professionalisme viste sig i øvrigt ved, at det i de første forhandlinger var alt for dyrt for de danske arrangører at hente klubben til Danmark.⁹

Der er ingen sikre tegn på, at danske fodboldspillere fandt det problematisk at spille mod hold fra en region, der i 1938 var blevet indlemmet i det stortyske rige. Det kan skyldes, at det ville have været farligt offentligt at sige nej til at spille fodbold med besættelsesmagten – rent bortset fra, at presse censuren sandsynligvis ville have afvist at trykke sådanne tysk fjendtlige signaler. Samtidig var det på denne tid på ingen måde norm, at de danske idrætsfolk skulle tage selvstændig politisk stilling til, hvem man ville stille op mod. Inden en af kampene funderede en af nøglespillerne, den da 21-årige Knud Lundberg fra Akademisk Boldklub – der også spillede på håndboldlandsholdet – over rimeligheden i at stille op: »Vi var mange, der diskuterede før matchen, om vores modstandere nu var nazister – eller følte det samme overfor en tysk besættelse som vi. Det endte med, at vi blev enige om at betragte dem som fodboldspillere – vist et ganske fornuftigt standpunkt«. Lundberg fremkom først med denne refleksion i 1964, og vi kan derfor ikke udelukke, at der er tale om en efterrationalisering. Han var også udtaget til den anden kamp mod Admira og fik i øvrigt sin landsholdsdebut i fodbold mod Sverige i juni 1943.¹⁰

⁷ Larsen (1953), s. 76; Rasmussen (1981), s. 64.

⁸ Sports-Bladet 23/5 1941, s. 3.

⁹ Idrætsbladet 17/3 1941.

¹⁰ Andersen (1964), s. 114, Fædrelandet 6/6 1941 samt Sports-Bladet 18/6 1943, s. 3.

Det er muligt, at Stævnesammenslutningen og DBU bevidst søgte at varme op til landsholdssamkvemet med Tyskland i Idrætsparken med østrigsk-tyske hold ud fra en forestilling om, at de danske tilskuere ville opfatte repræsentanter fra dette område som neutrale, måske endda som i en lignende besættelsessituation som danskerne. Men wienerspillernes heilen før kampen brød umiddelbart denne illusion. Også Lundberg, og resten af spillerne for den sags skyld, må have været bevidst om denne politisering gennem Austria-spillernes nazistiske hilsen. Dertil kom, at der ikke i den idrætslige fagpresse blev lagt skjul på, at den østrigske region hørte under Tyskland. En af Admiras spillere – den lille fænomenale højre innerwing Wilhelm Hahnemann – ville kunne huskes fra »Admiras to sidste besøg og tillige fra landskampen mod Tyskland i 1939 i Idrætsparken. Han anses i øjeblikket for at være Tysklands bedste forward«. ¹¹

Heilende modstandere

Den 28. maj 1941 spillede Austria den første kamp mod det udvalgte danske hold. Idrætsbladet glædede sig på forsiden over, at Austria »bliver vore første internationale gæster i denne sæson«. ¹² Det østrigske hold blev præsenteret og flere af de østrigske spillere med close-ups, hvor de fremstod smilende og sympatiske. Annonceringen af kampen skulle nok kunne lokke husarerne af huse. Det forventedes, at »vore bedste spillere kommer på hårdt arbejde«, for: »Det er en glædelig kendsgerning, at Austria har sendt sit *allerstærkeste* hold til København, det hold, der har skabt stor respekt om sig i den forløbne mesterskabs-sæson, hvor holdet har ført foran alle andre klubber i *Ostmarken*«, hvilket altså var betegnelsen for det annekterede Østrig. Dog tabte Austria sin sidste kamp til Rapid Wien, der nu lå forrest. Austria står i øjeblikket som »generalnævner for det rytmiske, glidende kombinationsspil uden nogen forud fastlagt taktik eller spilleplan, men en sindrig broderi-udnyttelse af alle chancer, der fødes af øjeblikket. Spillet kan være fuldt af pludselige indfald og tricks, og i hvert fald er det *morsomt* at se på. Spillet rummer naturligvis en fare, men Austria plejer at gennemføre Wienerskolens stil med større gennemslagskraft end andre kontinentale hold«.

Det skulle dog ikke vise sig i den første kamp, hvor holdet tabte hele 4-0 for øjnene af 11.000 tilskuere, hvilket næsten blev et antiklimaks. ¹³

¹¹ Idrætsbladet 3/6 1941.

¹² Idrætsbladet 27/5 1941.

¹³ Idrætsbladet 30/5 1941.

Østrigernes spil var både usikkert og langsomt. I Idrætsbladet hed det beroligende, at nederlaget »betyder naturligvis ikke, at østrigerne ikke kan spille fodbold, og slet ikke, at holdet ikke kan gå hen og vinde over et endnu stærkere dansk hold«. Blot havde Austria undervurderet sin danske modstander, og i øvrigt fik angriberne på venstre fløj Knud Lundberg og Erik Nielsen trods 4-0-sejren »lovlig lidt ud af det i betragtning af de mange gode bolde, der blev dem til del«.

Den 30. maj spillede Austria en revanchekamp for 15.000 tilskuere, og denne gang blev det til en sejr på 1-0. Ifølge Politiken passede »det danske Algangs-tempo« Austria, der scorede på en uforsigtig dansk dribbling.¹⁴ Efter at wienerne havde fået deres mål i anden halvlegs 22. minut, gik de ifølge Sports-Bladet over til at »sinke spillet så meget som muligt ved meningsløst lange udspark over sidelinjerne. Populær gjorde Austria sig ikke ved dette besøg«.¹⁵

Dertil kom, at de østrigske spilleres heilen irriterede de danske tilskuere, og der var på visse tidspunkter opstået tumult.¹⁶ De danske tilskuere var sandsynligvis overraskede over, at et østrigsk klubhold nu stod og afsendte politiske signaler i Parken. At tyske landshold heilede, var mere velkendt, også på dansk grund.

Den tyske værnemagts eget blad noterede med irritation uroen blandt publikum.¹⁷ Med et billede fra kampen og under overskriften »Wiener fodboldspillere i København« konstateredes det, at en del af det danske publikum desværre udviste en »lidet sportslig indstilling«. Efter kampens afslutning, da Austria-spillerne udbragte »den tyske hilsen«, startede der en pibekonzert, der vidnede om – som det blev udtrykt – det danske idrætspublikums mangel på disciplin. Til det er der kun at konstatere, at tilskuernes demonstration havde en tydelig politisk drejning.

Om den forestående kamp mod Admira lød det i værnemagtens blad en anelse truende, at man måtte forvente, at der ikke opstår lignende episoder ved de forestående kampe og ved den kommende landskamp. Da netop det skete, stoppede bladets dækning af det tyske idrætssamkvem med danskerne. Det skulle vise sig, at der var god grund til at frygte det danske publikums reaktioner.

¹⁴ Politiken 31/5 1941.

¹⁵ Sports-Bladet 3/6 1941, s. 5.

¹⁶ Rigsarkivet, Auswärtiges Amt (forkortes A.A.) – pakke 201, dateret d. 7/6, skrevet af Renthe-Fink på forespørgsel fra von Grundherr og Auswärtiges Amt – pakke 201, dateret d. 14/6, skrevet af Renthe-Fink til »Auswärtiges Berlin«.

¹⁷ Kopenhagener Soldatenzeitschrift, nr. 48, 8/6 1941, s. 19.

Oprøret på lægterne

Der var således allerede optakt til problemer, da Admira skulle spille mod et udvalgt hold fra Stævnet. Mesterklubben Admira havde sidst vundet det østrigske mesterskab i 1936 og 37, og klubtrøjerne var som det danske landsholds farver i hvid og rød som det oprindelige nationale østrigske flag.¹⁸ I en syvårig periode havde Admira spillet hele 21 kampe i Danmark og vundet langt de fleste gange. Den sidste kamp havde været i 1936 og blev faktisk vundet af danskerne, men blev også udkæmpet på en bane, der »var dækket af flere tommer snesjap«. Nu kom holdet tilbage efter fem års pause.

I Ekstra Bladets overskrift hed det: »Vi præsenterer Admira – Vore populære venner vil blive hilst hjerteligt velkommen efter 5 år«. ¹⁹ Idrætsbladet var inde på samme linje, idet »Admira – dansk fodbolds kære venner siden 1929 – har altid været og vil altid være velansete gæster på vore breddegrader, thi vel næppe noget andet hold har formået ved pragtfulde opvisninger at erobre det københavnske fodboldpublikums hjerter«. Der var tale om et gensidigt venskab, for »lige så glade vi er for et gensyn med Admira, lige så begejstrede er dens spillere og ledere for på ny at gæste Nordens Paris, hvor de ved alle tidligere besøg har befundet sig så godt – både på og udenfor fodboldbanen – at de altid længes hertil igen«. Syv af Admiras bedste spillere blev præsenteret en face i bladet.²⁰

Grundlovsdag 1941 spillede Admira igen i København, og 12.500 tilskuere så på. Med på Stævnets hold var også den jødiske Alex Friedmann, hvis navn i øvrigt ganske neutralt blev registreret sammen med de andre danske spillere i Fædrelandet.²¹ Under kampen fik Admira dog ikke held til at vise københavnerne den udprægede wienerstil, hvor bolden gik langs jorden fra mand til mand med stor nøjagtighed. Banen var nemlig både ujævn og hård, hvilket fik bolden til at springe op og skifte retning. Alligevel vandt østrigerne 4-1, blandt andet ved et mål i kampens allerførste minut, og holdet kunne vise »os prøver på det rene, intelligente og fantasifulde spil, som alle dage har karakteriseret holdet«. ²²

Admiras succes på banen hjalp ikke på humøret hos de danske fans, der kunne opfatte resultatet som et symbol på besættelsesmagtens generelle overherredømme. Det tyske soldaterpublikums heilen til spillerne

¹⁸ *Nordisk Familjeboks Sportlexikon*, bd. 1 (1938), s. 30.

¹⁹ Ekstra Bladet 2/6 1941.

²⁰ Idrætsbladet 3/6 1940.

²¹ Fædrelandet 5/6 1941.

²² Idrætsbladet 6/6 1941.

umiddelbart før kampen skabte desuden vrede blandt det unge danske publikum, og »der faldt drøje bemærkninger fra begge sider, og nogle tyske soldater fik kasketterne slået ned over hovedet«. ²³

Samtidig opstod der uroligheder og optøjer på tilskuerspladserne mellem danskere og tyske soldater, hvilket i nogle tilfælde udmundede i egentlige slagsmål. ²⁴ For en gangs skyld var et stort antal unge danske mænd i klart overtal mod tyske soldater på et sted, hvor det var vanskeligt for tyskerne at kalde på forstærkning både i form af andre tyske soldater og i form af dansk politi.

Efter dommerens sidste fløjt, hvor »folk strømmede ud på banen, gik det rigtig galt. Da de tyske soldater på den billige langside skulle forlade stadion til fods, skete det i klynger, og de danske tilskuere befandt sig pludselig i klart overtal i forhold til værnemagtens soldater. Ved udgangen blev de tyske soldater klempt sammen med danske tilskuere, hvilket førte til en del bataljer«. ²⁵

Flere detaljer kan anføres: »Tyskerne truede med at trække bajonetterne, og de danske svingede med ølflaskerne. Der blev kastet med sten mod tyskerne, der også blev slået i nakken og slog igen, og midt i tumulterne væltede også en isvogn. De udstationerede politibetjente kunne ikke bremse slagsmålet. Inden der kom forstærkning, var fire tyske soldater og en halv snes danske blevet så medtagne, at de måtte bringes til hospital«. ²⁶ Et par blev anholdt af det danske politi, men hurtigt sluppet fri igen. Optøjernes brede sociale fundering antydes af, at den ene af de to anholdte var specialarbejder på Dansk Industri Syndikat i Frihavnen og den anden typograflærling hos F.R. Bording. Førstnævnte skyndte sig i øvrigt at forsikre politiet, at han var nazist (dog ikke partimedlem), hvilket nok snarest skal ses som et forsøg på at slippe ud af den kattepine, han var havnet i.

Urolighederne fortsatte uden for stadion, hvor et sted mellem 25 og 50 tyske soldater fandt sammen midt i menneskemængden for at kunne forsvare sig i samlet flok. Situationen var ved at løbe løbsk, og en kommissær fik dannet politikæder om soldaterne og beordret »stavene frem«. På den måde fik politiet adskilt danskere og de tyske soldater, der skyndsomt forlod stedet. Danskerne gik dog kun »trevent frem«, men det lykkedes at få opløbet afviklet uden at bruge stavene. Denne

²³ Rigsarkivet, Udenrigsministeriet (forkortes U.M.) – pakke 84.g.5/82 – »Tysk-dansk fodboldkamp 5/6 1941 – tysk fjendtlig Demonstration og Slagsmaal« – politirapport A., dateret d. 5/6-1941.

²⁴ Som note 23 samt A.A. – pakke 201, dateret d. 14/6, skrevet af Renthe-Fink til »Auswärtiges Berlin«.

²⁵ U.M. – pakke 84.g.5/82 – politirapport C.

²⁶ Brøndsted (1946) bd. 1, s. 246f.

situation kunne have udviklet sig til egentlige kampe mellem danskere og tyske soldater. Det var i hvert fald de involverede politifolks indtryk, at hvis ikke de havde blandet sig på det tidspunkt, ville de tyske soldater muligvis selv for alvor have taget affære, »da de syntes ret ophidsede«.²⁷ En mand, der råbte til politiet »Jeres tur kommer nok også«, blev arresteret.

Når der udbrød uroligheder under Admira-kampen, kan det hænge sammen med, at Admira-spillerne heilede både før og efter kampen, hvilket har gjort det klart, at wienertroppen fremstillede sig som et nazistisk hold, og at man derfor spillede mod repræsentanter for besættelsesmagten. Tilskuerne kunne da ikke længere overse, at spillerne optrådte som aktive støtter for det nazistiske regime og den stortyske idé. En erkendelse, der dog for længst måtte være indtrådt hos den mest trofaste del af det danske publikum, der også havde overværet de to foregående kampe mod heilende Austria-spillere. Fædrelandet var da også især pikeret over: »Noget så uanstændigt som at hilse et sportsholds velmente hilsen efter kampen med pift«.²⁸

Fra tysk side erkendtes det i to fortrolige rapporter, der fremkom på foranledning af det tyske udenrigsministeriums ansvarlige for de skandinaviske lande, Werner von Grundherr,²⁹ at »tyskerhilsenen« havde frembragt stærke reaktioner hos det danske publikum både ved den anden kamp mod Austria (30. maj) og ved Admira-kampen (5. juni). At Admiras nazihilsen netop fremkom på grundlovsdag – dagen for fejring af det danske folkestyre – hvor alsangstemningen var høj, har yderligere kunnet bringe sindene i kog. Dertil kom tilstedeværelsen af de uniformerede tyske soldater, der ikke kunne undgå at springe i øjnene i sammenhæng med sportsfolkenes heilen, ikke mindst fordi soldaterne heilede tilbage til spillerne både ved begyndelsen og afslutningen. De tyske arrangører må derfor tage deres del af ansvaret for, at stævnet løb løbsk, og kan derfor ikke siges at have været effektive i deres håndtering af det, der skulle være en venskabelig kamp mod en lille nordisk broderation. Men sportens propagandaeffekt var jo selve livsnerven i den nazistiske idræt, så det ville have været svært at undvære den nazistiske hilsen.

Begivenhederne i Idrætsparken blev taget meget alvorligt af de danske myndigheder. Der blev skrevet tre politirapporter, hvor omkring 80

²⁷ U.M. – pakke 84,g.5/82 – politirapport A.

²⁸ Fædrelandet 11/6 1941.

²⁹ A.A. – pakke 201, dateret d. 7/6, skrevet af Renthe-Fink på forespørgsel fra von Grundherr og Auswärtiges Amt – pakke 201, dateret d. 14/6, skrevet af Renthe-Fink til »Auswärtiges Berlin«.

kontrollører, politibetjente, officials, stævneansvarlige, dommere og privatpersoner blev afhørt i sagen. Afhøringerne tog samlet ni dage og blev givet videre til Dagmarhus.

Ifølge politikommissærens rapport skrevet samme dag blev kampen overværet af mange soldater fra den tyske værnemagt.³⁰ På den »dyre langside« sad et hold tyske Luftwaffe-soldater fra flyvertropperne i Værløse på ca. 100 mand, der var ankommet i flere lukkede turistbusser. I den »billige ende« ved Hockeybanen var der mange større eller mindre grupper af tyske soldater i et i forvejen tæt pakket område af stående tilskuere. Repræsentanterne for værnemagten var synligt uniformerede og blandet med de danske tilskuere. Der var kontrollører, og 12 politibetjente, der var blevet kaldt til tjeneste for at regulere trafikken, opholdt sig efterfølgende også inde på stadion. Set med nutidens forhærdede fodboldøjne var der kort sagt ikke styr på tingene til det, man i dag ville betegne som en højrisikokamp, utvivlsomt fordi det danske publikum normalt opførte sig meget roligt på den tid.

Det er tydeligt, at politiets vidner generelt ønskede at neddæmpe indtrykket af uro. Flere af de under kampen tilstedeværende politifolk var dog selv ret nøgterne i deres udmeldinger. En af dem mente således, at »publikums deltagelse i spillet syntes at være mere politisk end sportslig for en dels vedkommende«. En anden erkendte, at den piften og råben, der var ved tyskernes afsluttende hilsen ikke kun skyldtes danskernes »mindre gode spil«, men at »den væsentlige del af tilkendegivelserne var rettet mod de tyske spilleres hilsen«. Det blev bekræftet af en tilstedeværende redaktør, der opfattede de »kraftige pift fra publikum som en demonstration mod den tyske hilsen«.

Hverken dommerne eller wiener-spillerne angav at have følt sig forulempet under kampen. Nogle af kontrollørerne syntes dog at have hørt, at der blev råbt af »tyskerne«,³¹ når Admira havde bolden. De tyske tropper fra Luftwaffe på den dyre langside havde medbragt et stort tudehorn med en meget skinger tone, som de brugte, hver eneste gang de »tyske« spillere spillede godt.³² Flere vidner fortalte om, at hornet skabte en dårlig stemning blandt det danske publikum, og at der blev piftet og buhet, når det blev brugt. Især markerede en dansk tilskuer sig ved at vende sig om og tage sig til hovedet og råbe »verrückt«, når de tyske flyvertropper jublede. Han stod dog så langt fremme, at tyskerne ikke kunne få fat på ham. Til gengæld fik de pudset en dansk politibetjent på ham, men han slap med en advarsel.

³⁰ U.M. – pakke 84.g.5/82 – politirapport A.

³¹ Det østrigske hold bliver generelt betegnet som tysk.

³² U.M. – pakke 84.g.5/82 – politirapporterne A, B og C.

Luftwaffe-personellet fornemmede klart den negative stemning blandt publikum, og de trænede tyske soldater følte sig efterhånden så truet, at de 10 minutter før kampens ophør måtte bede en betjent om assistance til at komme hen til deres busser. En klart ydmygende sortie for besættelsesmagtens repræsentanter. De blev efterfølgende ført til busserne og kørt væk uden større problemer,³³ men kampen var jo også stadig i gang og tilskuerne på deres pladser. Da de gæstende spillere sluttede af med igen at give »hitlerhilsen«, blev det ifølge politiets vidner efterfulgt af piften og andre vredesudbrud.

Også radioens sportsreporter Gunnar »Nu« Hansen blev afhørt. Han havde noteret sig, at der ved udgangen ved hockeybanen ved kampens ophør var en del tyske soldater på vej mod udgangen, og »pludselig vendte en af de tyske soldater sig om og slog flere gange en dansker, der gik lige bagved i hovedet«. Derpå iagttog Gunnar Hansen, at de danske tilskuere indtog en »noget truende holdning omkring de tyske soldater, som blev noget trykket af danskernes holdning.«

DBU's chef Leo Frederiksen erkendte over for politiet, at der havde været piften under den »tyske hilsen« efter kampens ophør. Han bedyrede dog, at Admiraspillerne havde fortalt ham, at de overhovedet ikke havde hørt det.

Efter optøjerne blev statsadvokaturen underrettet. Politiet fandt ifølge politirapporten aldrig ud af, hvad der helt præcist forårsagede optøjerne ved udgangen til den »billige langside«. Ingen tyske soldater blev tilsyneladende afhørt i sagen af det danske politi. Det blev de til gengæld af tyskerne selv. I de to fortrolige tyske rapporter³⁴ blev det beklaget, at det danske politis beredskab ikke var tilstrækkeligt, men de tilstedeværende betjente blev rost for deres effektivitet og handlekraft, der forhindrede yderligere tilspidsning af situation. Men heller ikke tyskerne selv kunne fastsætte forløbet klart, da tyske soldater ofte vægrede sig mod at påkalde kritik fra oven ved at undlade at melde begivenheder, der udstillede deres manglende greb om situationen.

Sammenligner man med andre bataljer mellem tyske soldater og danskere frem til 5. juni 1941, bliver det tydeligt, at Admira-episoden i voldsomhed og omfang klart overgik al hidtidig uro, der mest af alt var karakteriseret ved forskellige former for råben og piften ved tyske parader og tyske ugerevyer i biograferne samt slagsmål på danseetableringer, hvor promilleniveauet kunne være højt. Skønt Renthe-Fink var

³³ U.M. – pakke 84.g.5/82 – politirapport C.

³⁴ A.A. – pakke 201, dateret d. 7/6, skrevet af Renthe-Fink på forespørgsel fra von Grundherr og Auswärtiges Amt – pakke 201, dateret d. 14/6, skrevet af Renthe-Fink til »Auswärtiges Berlin«.

meget sensitiv over for den slags hændelser og kunne benytte dem til afpresning af den danske regering, var der intet, der tilnærmelsesvis fik politiske virkninger, som svarede til Admira-episoden.

Når denne særligt falder i øjnene, skyldes det, at »optøjer« – for slet ikke at tale om politisk-ideologiske protester – ved idrætsbegivenheder var ukendte i Danmark på det tidspunkt. Der havde været enkeltstående slagsmål mellem fulderikker fra de forskellige holds tilhængere, og der var godmodige drillerier ved svenskerlandskampene mellem »supportergrupper«, men ikke andet. Admira-episoden kan derfor også ses som startskuddet på historien om den kollektive danske tilskuervold, eller med et nutidsudtryk: hooliganismen.

Ifølge en af de tyske rapporter havde det – i de tyske soldaters machosprog – været nødvendigt for dem at »gennemprygle et antal danskere«. Med de tyske soldaters bedømmelse af egen mandig slagkraft hed det om de provokerende danske tilskuere, at »værnemagtssoldaterne har tævet dem så grundigt, at de mente, at den sag var ude af verden«. ³⁵

I realiteten blev tyskerne ret chokerede over urolighederne. Meget tydede på dette tidspunkt på, at krigen snart ville være forbi, og danskerne derfor nu skulle til at finde deres plads i det nye tyske storrum. Men det var måske netop det, der betingede situationens psykologi. For mange danske tilskuere var den overvældende tyske fremgang en kvælende realitet. At få den tyske overmagt så håndgribeligt revet i næsen ved på grundlovsdag at se stortyske fodboldspillere i rød-hvide farver nedspille et hold fra Stævnet på Danmarks eget nationalstadion og oven i købet heile ud mod jublende, ligeledes heilende, uniformerede repræsentanter for besættelsesmagten – det var billedlig talt som at vifte med en rød klud foran de danske tilskueres næser.

Renthe-Fink griber ind

For Renthe-Fink var episoden yderst pinlig, for den demonstrerede tydeligt for hans foresatte hans manglende greb om situationen i Danmark, der jo ellers skulle være et udstillingsvindue for tyskernes humane besættelsespolitik og venskabelige forbindelser til den lille »racebeslægtede« nabo mod nord. På den anden side brugte Renthe-Fink generelt episoder mellem tyske soldater og danskere til at øve pression mod den danske regering, hvilket også var præcis, hvad der nu skete. Urolighederne kunne under ingen omstændigheder skjules for det tyske nazistpartis ledelse, da andre organer i det nazistiske polykrati ville indberette det skete, ligesom tyske sportsjournalisters iagttagelser

³⁵ A.A. – pakke 201, dateret d. 14/6, skrevet af Renthe-Fink til »Auswärtiges Berlin«.

ville blive kendt i Berlin. Så Renthe-Fink kunne lige så godt forsøge at vende urolighederne til sin fordel ved at vise handlekraft og lægge pres på den danske regering vedrørende bestemte mærkesager.

Urolighederne førte til, at Renthe-Fink besluttede sig for at aflyse de sidste Admira-kampe samt den tyske deltagelse ved cykelløbet »Stjerneløbet« ved Roskilde tre dage senere. Medvirkende til Renthe-Finks beslutning vedrørende »Stjerneløbet« var, at publikum på cykelbanen i Ordrup tidligere havde sunget smædeviser mod tyskerne, uden at det danske politi havde grebet ind.³⁶ Disse antityske episoder havde utvivlsomt fundet sted i forbindelse med Dansk Bicycle Clubs 60 års jubilæum i begyndelsen af maj 1941 med deltagelse af den tyske krigsmester Willy Schertle.³⁷ Paradoksalt nok kom Renthe-Fink herved til at stække en af de mest aktivt samarbejdende organisationer, Dansk Bicycle Club, med Jørgen Beyerholm i spidsen. Ligesom med fodboldforbundet var det publikums reaktioner, der kastede grus i maskineriet i idrætssamkvemmet med besættelsesmagten.

Gesandten var vred over danskernes opsætsighed, men senere i juni 1941 fik andre og større grunde Tyskland til at nedprioritere idrætten. Efter angrebet på Sovjetunionen den 22. juni blev Tyskland i større udstrækning nødt til at indkalde også de professionelle sportsfolk til krigstjeneste. Virksomheder, der f.eks. ejede de professionelle cykelhold, blev mere og mere indstillet på en krigsproduktion, der gjorde branding gennem cykelhold til en overflødig luksus, der ikke gav større konkurrencefordele i omstillingen fra markeds- til krigsøkonomi. I juni deltog tyskeren Jean Schorn ikke som ellers planlagt på Ordrupbanen i en sprintermatch i tre afdelinger, hvori også Willy Falck Hansen og Kield Brask Andersen skulle deltage.³⁸ En aftalt landskamp i banecykling mellem Tyskland og Danmark den 24. august på Ordrupbanen blev også aflyst.³⁹

På trods af Admira-urolighederne greb Renthe-Fink dog ikke i dagene umiddelbart efter ind over for Københavns Svømme-Unions store hollandsk-danske svømmestævne søndag den 7. og mandag den 8. juni 1941 i Østerbro og Frederiksberg Svømmehal. Årsagen var sandsynligvis, at der ikke var tale om et tysk-dansk samarbejde, og risikoen for uro derfor ansås for minimal. Dertil kommer, at tyskerne næppe har følt grund til at genere stævnets stjerne, Ragnhild Hveger.

Som konsekvens af de tysk fjendtlige handlinger og åbningen af Øst-

³⁶ U.M. – 84.C.2a.

³⁷ Idrætsbladet 8/5 1941, forsiden.

³⁸ Idrætsbladet 13/6 1941, s. 7.

³⁹ Idrætsbladet 5/8 1941, forside.

fronten var det nu tyskerne, der blev tilbageholdende i idrætssamarbejdet. At Renthe-Fink havde god grund til at tage fodboldurolighederne alvorligt, ses af, at de i sidste halvdel af 1941 blev fulgt op af en generelt voksende protestvilje blandt danskere.

Fodboldurolighederne indvarslede en opsætsig holdning blandt de mere modige, antityske, unge danske mænd. Tyske soldater blev i stigende grad chikaneret efter tyskernes angreb på Sovjetunionen den 22. juni 1941, og interneringerne af de danske kommunister samme dag medførte, at flere kommunistiske pionerer begyndte det første illegale arbejde. Admira-urolighederne var derfor næppe udtryk for planlagt kommunistisk modstand, da kommunisterne i begyndelsen af juni stadig var bundet af Hitler-Stalin-pagten, men snarere en spontan folkelig protest.

»Moralsk defekte elementer«

Det danske fodboldforbunds chef Leo Frederiksen måtte nu se i øjnene, at hele den givtige idrætsordning med tyskerne var ved at falde på gulvet, netop som den for alvor skulle til at kulminere på dansk grund. Leo Frederiksen var bestyrtet over urolighederne og angst for tyskernes reaktion, der foreløbig havde udmøntet sig i aflysning af de resterende Admira-kampe. Der var hos Leo Frederiksen ingen tegn at spore på, at han tillagde tyskerne en andel af skylden for at have fremprovokeret optøjerne. Han sendte dagen efter kampen – den 6. juni – et brev til Renthe-Fink, hvor han fra den ansvarlige fodboldledelses side dybt ville beklage, at »personer fra den tyske værnemagt blev genstand for voldelig overlast«, og beklage, hvis »det forefaldne skulle medføre en afbrydelse af det venskabelige sportslige forhold, der i mere end en menneskealder har hersket mellem tysk og dansk fodbold«. ⁴⁰

Leo Frederiksen beklagede gårsdagens »uheldige episoder«, som »udelukkende var forårsaget af uansvarlige og moralsk defekte elementer blandt tilskuerne«. Leo Frederiksen forsikrede Renthe-Fink om, at der fra arrangørens side var blevet foretaget betryggende foranstaltninger, men at uheldige episoder var umulige helt at undgå.

Hvis de resterende Admira-kampe alligevel blev afholdt, ville alt blive gjort for, at lignende episoder ikke skulle gentage sig, hvilket også gjaldt den forestående landskamp i Idrætsparken den 29. juni mellem Danmark og Tyskland. Leo Frederiksen mente dog, at det var hans pligt at informere Renthe-Fink om, at DBU ikke kunne garantere for, at uro-

⁴⁰ U.M. – 84.C.15 – genpart på dansk sendt til Udenrigsministeriet.

lighederne ikke gentog sig, men han ville gøre sit yderste. Han understregede desuden, at han selv nærede frygt for demonstrationer ved den tilstundende landskamp, »ikke mindst hvis forbuddet mod afholdelse af de to resterende Admira-kampe skulle blive opretholdt«.

Leo Frederiksen anmodede på DBU's vegne om, at Renthe-Fink ville »ændre den allerede trufne bestemmelse om aflysning af de tysk-danske fodboldkampe«. Hvis han ikke mente, at sikkerheden var tilstrækkelig til de allerede arrangerede og nu aflyste Admira-kampe, skrev Leo Frederiksen, måtte Renthe-Fink da være enig i, at en landskamp heller ikke ville være mulig. DBU-formanden håbede åbenbart, at det ville virke som en form for pression, så Renthe-Fink alligevel ville tillade de to Admira-kampe. Samtidig tyder alt på, at Leo Frederiksen reelt var bange for afholdelse af landskampen på baggrund af de danske tilskuers reaktion på aflysning af Admira-kampene.

Der er ingen tvivl om, at aflysningen af kampene ville medføre et betydeligt økonomisk tab for fodboldforbundet, hvortil kom, at Renthe-Finks hårde linje meget vel også kunne betyde aflysning af en kommende landskamp mod Sverige. Yderligere korrespondance mellem Leo Frederiksen og Renthe-Fink i denne sag er ikke fundet, men kendsgerningen er, at DBU's taktik ikke virkede, for både de resterende Admira-kampe samt landskampene mod Sverige og mod Tyskland i Idrætsparken blev aflyst. I DBU's journaler står der blot, at DBU havde modtaget svar fra Renthe-Fink den 8. juni, og at man var enig i hans synspunkter.⁴¹

Når pressen stort set ikke omtalte Admira-kampen, skyldtes det censuren, der forbød at kommentere kampens forløb, hvilket er et klart indicium på, at myndighederne opfattede begivenhederne som politiske og ikke kun udtryk for sportslig frustration. I Udenrigsministeriets Pressebureaus egentlige Meddelelser til Pressen hed det den 6. juni 1941 om de »udsatte fodboldkampe« med Sverige og med Tyskland under rubrikken »privat for redaktionerne – fortroligt«: »Ovenstående meddelelse må ikke kommenteres«. I Sports-Bladet kunne der dog spores stor ærgrelse over aflysningen af de næste Admira-kampe. Sports-Bladet skrev, at:

»Kampen overværedes af et tysk publikum, der jublede over 'Admiras' sejr, hvilket var forståeligt, og af et dansk publikum, der følte sig skuffet over resultatet, og over det danske holds indsats, hvilket var lige så forståeligt. Det førte til kedelige episoder

⁴¹ Rigsarkivet, Dansk Boldspil-Unions arkiver, DBU – pakke 17.

efter kampen, som burde være undgået. Episoder, der næppe er udtryk for noget som helst andet end netop begejstring og skuffelse efter en fodboldkamp, men som under de mere øjeblikkelige forhold absolut bør undgås. Et for dansk idræt uhyre kedeligt resultat af disse episoder blev den omtalte aflysning af de to sidste kampe mod 'Admira'«. ⁴²

Idrætsbladet var – utvivlsomt på grund af censuren – ikke så direkte i sin omtale af kampen, men kom faktisk til at indvarsle en kommende forskydning fra det internationale til det nationale idrætssamarbejde:

»Onsdagen bragte en ændring i vort fodboldprogram, en ændring, der næppe er større omtale værd end blot at konstatere den. I stedet for at publikum i Idrætsparken skal se 11 danske fodboldspillere i kamp mod 11 brødre fra den anden side Øresund, får man 11 københavnske fodboldspillere at se mod 11 brødre fra den anden side af Storebælt«. ⁴³

Ti dage efter Admira-kampen skulle Danmark have spillet fodboldlandskamp mod Sverige i Idrætsparken, og kampene med de østrigske hold skulle have fungeret som udtagelseskampe. Da Renthe-Fink aflyste den sidste Admira-kamp, arrangerede »Stævnet« i stedet en kamp mellem det hold, der skulle have spillet mod østrigerne, og et af sportsjournalister udpeget hold. Derpå blev en landsholdstrup udtaget. ⁴⁴

Kampen mellem Jysk Boldspil-Union og Københavns Boldspil-Union blev spillet i øsende regnvejr og vundet overbevisende af københavnerne. Det løftede stemningen, at kongen var til stede og i halvlegen hilste på de 22 opstillede spillere midt på banen. ⁴⁵

Justitsministerens afgang

I Grundherrns tidligere nævnte rapporter vurderede Renthe-Fink, at optøjerne kunne være opstået på grund af fodboldspillets sædvanlige appel til lidenskaberne, men at de også skulle ses i lyset af den sidste tids »forstærkede engelske og chauvinistiske propaganda«, som den danske regering ikke havde imødegået med tilstrækkelig beslutsomhed. Renthe-Fink anså altså ikke optøjerne for blot at være motiverede i frustra-

⁴² Sports-Bladet 10/6 1940, s. 4.

⁴³ Idrætsbladet 13/6 1941, s. 2.

⁴⁴ U.M. – 84.C.15 – Arbejderbladet d. 12/6 1941.

⁴⁵ Idrætsbladet 17/6 1941, forsiden.

tioner over et sportsligt nederlag, men tillagde dem en alvorlig politisk signalværdi.

Ifølge rapporten ville Renthe-Fink benytte optøjerne som en »kærkommen« lejlighed til at lægge pres på den danske regering for at undgå lignende episoder i fremtiden og mindske den antityske propaganda. Episoden måtte derfor, ifølge Renthe-Fink, følges op af en kraftig reaktion fra tysk side. Lignende sammenstød ved kommende kampe kunne ifølge Renthe-Fink let få værre følger.

Hvad Renthe-Fink sigtede til i sin karakteristik af fodboldurolighederne som en »kærkommen lejlighed«, viste sig, da han allerede dagen efter Admira-kampen den 7. juni kaldte statsminister Stauning og udenrigsminister Scavenius til samtale for at forelægge dem sit krav om justitsministerens afgang. Dertil kom et krav om oprettelse af et særligt politidepartement i Justitsministeriet. Renthe-Fink fremførte i klare ord sin utilfredshed med justitsminister Harald Petersens holdning og virke og gjorde ham personligt ansvarlig for Admira-episoden. Han inddrog også urolighederne ved cykelløbet i Ordrup. Han krævede en skarpere linje i form af en »personlig« ændring af Justitsministeriets ledelse og tilbunds gående forandringer af relationen mellem ministeriet og politiet. Ifølge Renthe-Fink var både Stauning og Scavenius synligt berørte af kravene, og de konkrete forhandlinger begyndte med det samme.⁴⁶

Harald Petersen var blevet en torn i øjet på besættelsesmagten, fordi han som justitsminister vægrede sig ved at gå tyskernes ærinde. Han viste stor fasthed over for tyske krav, f.eks. ved at fastholde det danske forbud mod offentlige møder, hvilket var til gene for det danske nazistparti, samt ved at rejse tiltale mod danske nazister for at have udøvet vold mod politiet i det såkaldte »spadeslag« i Haderslev i december 1940. Tyskerne var især vrede over, at han gik ind for, at politibetjentene skulle have dusør og hæderstegn efter den voldsomme konfrontation, og i tiden frem til Admira-kampen var Harald Petersens embeds-område efter tysk ønske blevet mere og mere udhulet.⁴⁷

Fra dansk side blev det nu korrekt indvendt, at det i sidste instans var Københavns politidirektør, Ivan Stamm, som havde ansvaret for at værne mod fodbolduroligheder. Når Stamm fra dansk side kunne skydes frem, skyldtes det en despekt for ham, der stammede fra hans vel tætte omgang med tyske politiofficerer, som han blev fotograferet sammen med ved drikkegilder, hvor han blandt andet byttede kasketter med sine

⁴⁶ A.A. – pakke 201, dateret d. 7/6, skrevet af Renthe-Fink på forespørgsel fra von Grundherr. Til diverse tyske myndigheder.

⁴⁷ Koch (1994), s. 229, 237-239, 355.

tyske kolleger. Fodboldurolighederne var nu endt på dansk regeringsplan, og Stauning benyttede lejligheden til i regeringens samarbejdsudvalg kraftigt at antyde det gunstige i Stamms afgang på et senere og mindre ophedet tidspunkt.⁴⁸

Scavenius udtalte til pressens repræsentanter, at værnemagten havde klaget over befolkningens mangel på respekt og politiets efterladenhed, og han advarede om, at sagen i sidste ende kunne føre til, at tyskerne satte et særligt tysk politikorps ind i Danmark. Ifølge udenrigsministeren måtte det danske politi nu besinde sig på at anvende »en ganske anden tone. Det kan ikke længere indrette sig på at være populært«. Da der fra pressekorpsets side blev rejst det spørgsmål, hvordan befolkningen ville reagere på en bekendtgørelse fra Justitsministeriet om omgangsformerne mellem besættelsesmagten og den danske befolkning, svarede Scavenius: »Nu har vi i et år levet under den terror, der hedder dansk stemning. Nu må vi ind på forståelsen af, at der er to stemninger her i landet at tage hensyn til!« I pressemeddelelsen henvises der til strafudmålinger i relation til »demonstrationer i ord og gerning overfor tyske tropper i Danmark«.

Tyskerne ønskede imidlertid ikke Stamms afgang, og presset mod justitsministeren voksede. Den danske regering var stemt for at afvise en note fra tyskerne, der krævede Harald Petersens afgang, under henvisning til det tyske løfte om dansk indenrigspolitisk autonomi, men han var selv indstillet på at træde tilbage for ikke at bidrage til en eskalering af konfliktniveauet. Regeringen besluttede herefter, at hans fratreden først skulle foregå i begyndelsen af juli, for at befolkningen ikke skulle få færtten af afgangens sammenhæng med Admira-uroen, hvilket den folkelige opinion dog udmærket kunne fornemme. Også det andet tyske krav om en tættere forbindelse mellem Justitsministeriet og politiet blev efterkommet gennem oprettelse af et særligt »Departement for Politiets Anliggender«.⁴⁹

Urolighederne ved Admira-kampen førte således til, at den danske justitsminister måtte trække sig og efter tysk ønske blev efterfulgt af den partiløse Eigil Thune Jacobsen, der kort tid efter fik ansvaret for kommunistlovens gennemførelse.

Som opfølgning på sin rapport af 7. juni udfærdigede Renthe-Fink tre dage efter endnu en fortrolig skrivelse, hvor han påpegede, at aflysningen af Admira-kampene havde givet det ønskede resultat. Alligevel anså han det for uklogt at afholde den dansk-tyske landskamp den 30.

⁴⁸ *Gads Leksikon. Hvem var hvem 1940-45* (2005), s. 340.

⁴⁹ Brøndsted & Gjedde (1946), bd. 1, s. 248f.

juni, da DBU havde tilkendegivet, at forbundet ikke ville kunne udstede garantier mod nye demonstrationer.⁵⁰

Straffen for DBU's manglende kontrol med de danske fans faldt prompte. Det handlede om fra tysk side at ramme det øvrige idrætssamkvem: »Under disse omstændigheder kan vi selvfølgelig ikke give indrejsetilladelse til svenske deltagere i en dansk-svensk landskamp, som allerede skulle finde sted den 14. juni i København«. Renthe-Fink betragtede visumafvisningen som et vink med en vognstang til danskerne, men han fremhævede samtidig, at det ville være en fejl helt at kappe de sportslige bånd mellem Tyskland og Danmark, og han frarådede derfor yderligere indskrænkninger i sportssamkvemmet. Specielt var det vigtigt at fortsætte dansk deltagelse i stævner i Tyskland, da aflysningen af landskampe allerede ramte danskerne hårdt nok. Han anbefalede derfor, at en repræsentant for rigssportsfører Tschammer hurtigst muligt kom til København for at forhandle med de danske sportsorganisationer, hvilket da også skete.

Den 11. juni udsendte DBU så en af Udenrigsministeriet godkendt pressemeddelelse beregnet til den danske offentlighed, hvor forbundet stærkt fordømte urostifterne og ensidigt gav dem skylden for, at de resterende kampe var blevet aflyst. Hidtil var internationale idrætsarrangementer angiveligt foregået i en rent sportslig og helt upolitisk ånd, men nu måtte fodboldforbundet mane til besindighed, hvis det internationale idrætssamarbejde skulle bestå.⁵¹

Grunden til aflysningerne af de to næste berammede kampe med »det tyske fodboldhold« Admira var ifølge pressemeddelelsen, at:

»en del af publikum ved den kamp, der mellem de nævnte hold spillede Grundlovsdagen, havde udvist en upassende optræden. DBU må dybt beklage, at de pågældende tilskuere ved denne lejlighed har krænket de hensyn, som skyldes både de tyske fodboldgæster og værnemagten. Unionen, som ved, at hele det store danske fodboldpublikum er enig med den i på det skarpeste at fordømme den handle måde, som ved den pågældende lejlighed af uansvarlige elementer er blevet udvist, føler sig overbevist om, at alle i fremtiden vil kunne samles om bestræbelserne for, at internationale sportsstævner vil kunne forløbe harmonisk og uden forstyrrelser af den nævnte art ... De internationale idræts-

⁵⁰ A.A. – pakke 201, dateret d. 10/6. Til diverse tyske myndigheder.

⁵¹ U.M. – 84.C.15 – avisudklip arkiveret i Udenrigsministeriet. Arbejderbladet 12/6, Nationaltidende og Børsen 11/6 samt Fædrelandet 11/6 1941.

konkurrencer har hidtil fundet sted i en rent sportslig og upolitisk ånd...«.

Leo Frederiksen gav altså de urolige tilskuere skylden for politiseringen, uagtet at den tyske sport opfattede sig selv som en politisk, ja krigsvigtig virksomhed, hvor der heilede til arbejdet.

Oprindeligt havde ordlyden i DBU's erklæring en mere politisk klang, men efter Udenrigsministeriets intervention blev følgende passager – markeret i skarp parentes – overstreget:

»en del af det danske publikum... havde udvist en upassende optræden [ved på forskellig måde, at demonstrere overfor de tyske spillere og overfor medlemmer af værnemagten]. Dansk Boldspil Union må dybt beklage, at de pågældende tilskuere [ved disse forkastelige demonstrationer] har krænket de hensyn, som skyldes både de tyske fodboldgæster og værnemagten«.

I pressemeddelelsen gav DBU og Leo Frederiksen altså både udtryk for, at de danske tilskuere havde sammenblandet sport og politik, og at der var tale om demonstrationer fra publikums side.

DBU's erklæring blev vanen tro ikke kommenteret i pressen, idet Fædrelandet dog ikke holdt sig tilbage.⁵² Med overskriften »Den onde gerning i landet« rettedes en skarp kritik mod fodboldforbundet og justitsminister Harald Petersen. De tyske soldater blev beskrevet som en gæst, der derfor havde ret til at synge sit fædrelands sange og hilse på den måde, som »det er skik i hans fædreland«. Episoden var derfor et groft brud på »gæstevenskabets regler«. Gæsten havde åbenbart altid ret, også selv om han mildest talt var uindbudt.

I artiklen blev Hal Kochs Dansk Ungdomssamvirke endvidere beskyldt for at være de egentlige bagmænd bag urolighederne, og Justitsministeriet og fodboldforbundet kritiseret for ikke at have grebet ind mod denne bevægelse i tide, da det ikke er »erklæringer, men handlinger der viser sindelag«. Dansk Ungdomssamvirke betegnedes som en »politisk giftkilde« og »den onde byld«. Artiklens forfatter anså det for meningsløst at udsende erklæringer om hårdere straffe og formaninger om ro og værdighed. Det, der skulle til, var, at den »onde byld« blev skåret helt væk.

En uge efter urolighederne indberettede Renthe-Fink sin konklusion på begivenhederne til det tyske udenrigsministerium, hvor han samtidig beskrev forløbet og opsummerede resultaterne af forhandlingerne

⁵² U.M. – 84.C.15 – Fædrelandet 12/6 1941, skrevet af Virtus.

med stats- og udenrigsministeren. Harald Petersens tilbagetræden var blevet meddelt ham af Scavenius personligt, og Renthe-Fink hævdede at have fået alle sine krav igennem:

1) en undskyldning fra udenrigsministeren, 2) den danske justitsministers tilbagetræden, 3) nyorganisering af det danske justitsministerium efter tysk ønske. Videre hed det:

»Den danske presse har i en ledende artikel skarpt fordømt begivenhederne samtidig med en officiel redegørelse. Også idrætsbevægelsen har taget afstand fra begivenhederne i en offentlig erklæring i pressen. De har fået en lærestreg ved de af os aflyste landskampe i København (Danmark-Sverige og Danmark-Tyskland), eftersom disse tiltag også vil ramme dem økonomisk».⁵³

Da alle de tyske krav var imødekommet i fuldt omfang, anså Renthe-Fink sagen for afsluttet, og begivenhederne gav ham derfor ikke anledning til at iværksætte yderligere repressalier. At det for tyskerne var blevet en sag på højeste niveau, ses også af, at den øverstbefalende for de tyske tropper i Danmark, general Lüdke, var blevet bedt om ud fra et militært synspunkt at tage stilling til Renthe-Finks redegørelse. Han bifaldt, hvilket fulgte traditionen fra de to tyske ledes næsten gnidningsfri samarbejde, hvor Lüdke helt overlod forhandlinger med de danske myndigheder til den tyske rigsbefuldmægtigede.

For det danske kongehus må afløsningen af landskampen mod Tyskland den 30. juni på dansk grund have løst et dilemma. Kongen viste tyskerne korrekt og værdig optræden, men heller ikke mere, hvilket som bekendt senere førte til omfattende politiske problemer under »telegramkrisen« i 1942, hvor kongen lapidarisk takkede Hitler for hans lykønskning i anledning af sin fødselsdag den 26. september. Afløsningen betød, at kongen undgik at skulle beslutte sig for, om han ville træde ned på grønsværen i halvlegen og – som den svenske konge havde gjort det den 5. oktober 1941 – hilse på de tyske spillere, der heilede før og efter kampen. Gjorde Christian X ikke det, ville det blive udlagt som en politisk manifestation mod besættelsesmagten, ikke mindst fordi han havde for vane at hilse på de svenske spillere ved landskampe.

I stedet for de aflyste landskampe blev der i stedet arrangeret kampe mellem København og provinsen i Idrætsparken. Ved en kamp mellem København og Jylland på Danmarks nationaldag, Valdemarsdagen, den 15. juni 1941, var kongen til stede og »hyledes demonstrativt; man lag-

⁵³ A.A. – pakke 201, dateret d. 12/6 1941.

de i kongens tilstedeværelse en sympatitilkendegivelse for sporten og byens idrætspublikum«. ⁵⁴

Efter Admira-episoden indgik DIF i forhandlinger med både kongen og de tyske myndigheder, måske foranlediget af formanden, generalmajor Castenschiolds gode royale forbindelser. Det var altså ikke Udenrigsministeriet, men kongemagten, som DIF lænede sig op ad. Desværre findes der intet om det konkrete i disse forhandlinger i kilde-materialet. Det fremgik dog, at specialforbundene stadig stod frit med hensyn til internationale arrangementer. ⁵⁵

Neddroslingen af de store dansk-tyske stævner på dansk grund fik, specielt hvad angik fodbold, tilsyneladende umiddelbart den ønskede effekt. Ifølge »Statsadvokatens Daglige Rapporter om Sammenstød mellem Danske og Tyske« forekom der ikke flere tilfælde af egentlige optøjer i forbindelse med idrætten under resten af besættelsen. ⁵⁶ Men flere begivenheder indikerede i den følgende tid, at et stadig tættere samarbejde med besættelsesmagten ikke i samme grad blev tolereret som tidligere. Danmarks tiltrædelse af Antikominternpagten den 25. november 1941 fremprovokerede protester og demonstrationer mod det politiske samarbejde, hvor studenter med rødder i modstandspartiet Dansk Samling stod bag. ⁵⁷

Renthe-Fink gjorde imidlertid ret i at frygte det danske idrætspublikums reaktioner. Som et mindre eksempel herpå kan nævnes, at der ved en rofest i april 1942 i København, hvor et par tusind mennesker var forsamlet, blev forfattet og sunget en antitysk smædevis. Den ansvarlige var efterfølgende blevet meldt til politiet og irettesat med forbud mod at »foredrage sangen for fremtiden«. ⁵⁸

Også på mere markant blev der til trods for det nedkølede idræts-samkvem konstateret uroligheder på tilskuerrækkerne. I en artikel i Fædrelandet i juli 1942 (»Idræt og ballade«) beklagedes det, at »unge fremmede sportsmænd« ikke længere turde overvære sportsbegivenheder. »Deres tøj stak af mod de øvrige tilskueres, så man straks bemærkede, hvorfra de kom. Og gement folk kunne ikke lide deres land... eller rettere deres ledende mænds dygtighed«. På grund af faren for optøjer blev de tyske soldater nu væk eller optrådte i civil. ⁵⁹ Der var ingen tysk-danske idrætskampe på dette tidspunkt, så der må hentydes

⁵⁴ Brøndsted & Gjedde (1946), bd. 1, s. 248.

⁵⁵ DIF – pakke 17 – Forretningsudvalgsmøde d. 12/6 1941.

⁵⁶ U.M. – pakke 84.C.16 – fra 8/11-1941 til 5/10-1943.

⁵⁷ Kirchhoff (2001), s. 103-106.

⁵⁸ U.M. 84.C.2a – Notits fra U.M. d. 2/4 1942.

⁵⁹ Fædrelandet d. 1/7 1942.

til tyske soldaters tilstedeværelse som publikum ved danske eller dansk-svenske idrætsarrangementer – et fænomen, der altså nu var på retur. Her må man huske på, at naziregimet lagde enorm vægt på de unge tyske mænds og tyske soldaters sportslige opdragelse. Så de tyske soldaters ønske om at gå til idrætsskampe har – ikke mindst i en tid uden fjernsyn – utvivlsomt været stort.

Fodboldlandskampen mod Tyskland den 29. juni skulle vise sig under alle omstændigheder at være vanskelig at gennemføre, da tyskerne på grund af angrebet på Sovjetunionen gik i gang med en omfattende mobilisering. Under indtryk af den påbegyndte østfrontskrig proklamerede den tyske rigssportsfører et tre måneders forbud mod »landskampe og i øvrigt internationale idrætsskampe på tysk grund« fra juli til oktober 1941. Inden da havde roforbundet dog nået at sende en dansk firer til stævne i Berlin.⁶⁰

Tyskernes reaktion på Admira-kampen var inden for alle sportsgrene at afholde sig fra at sende landshold til Danmark. Dette gjaldt resten af besættelsen. Målet, at idrætssamkvemmet skulle illustrere det gode dansk-tyske forhold, lod sig ikke længere gennemføre i Danmark på landsholdsplan. Faren for, at tyskernes tilstedeværelse tændte den danske uvilje via demonstrationer, var blevet for stor, og herefter blev en række aftalte landskampe mellem Danmark og Tyskland afløst.

Fra oktober til december 1941 var der på grund af krigen mod Sovjetunionen – bortset fra landskampe i fodbold – ikke nogen spektakulære internationale idrætsarrangementer i Tyskland. Belastningen ved krigstjeneste, forlænget arbejdstid og dårlig ernæring begyndte også at tære på den tyske elitesports muligheder.⁶¹

Efter pausen kom idrætssamkvemmet imidlertid igen op i omdrejninger. Der blev lagt lidt forsigtigt ud med landskampe i Tyskland. De danske og tyske myndigheder var så bange for en gentagelse af Admiraurolighederne, at der efter den ufrivillige pause udstationeredes 50 betjente til det boksestævne i København den 8. oktober 1941, der var det første i det genoptagne idrætssamarbejde på dansk grund.

Til trods for, at tyskerne i 1942 deltog i et væld af landskampe, var det slut med at møde Danmark, og det danske fodboldlandshold kom i modsætning til det svenske heller ikke til at spille på det prestigefyldte Olympia Stadion i Berlin, men spillede derimod i Dresden i november 1941. Begge dele kan skyldes tysk tilbageholdenhed på grund af fortsat nag over de danske tilskueres ulydighed. I hvert fald var det tyskerne og

⁶⁰ Fædrelandet 13/7 1941. Se endvidere DIF – pakke 196 – D.F.f.R.'s indberetning til DIF.

⁶¹ Teichler (1991), s. 325.

ikke de danske idrætsautoriteter, der neddrog de idrætssamkvemmet fra begyndelsen af 1942, hvilket for anden gang medførte en aflysning af en aftalt fodboldlandskamp på dansk grund.

Da de mest belastende stævner var på vej til at gå i glemmebogen i befrielsesrusens hukommelsestab, kunne de glide næsten helt ud af diskussionen om retsopgøret. Herefter kunne DIF's sløring af idrætssamkvemmet påbegyndes. Til trods for, at sporten på ingen måde havde været rekrutteringskilde til frihedskampen, forsøgte DIF efter befrielsen at iklæde sig lånte fjer fra modstandskampen via fodboldkampe, der omfattede Montgomerys ørkentropper, engelske faldskærmsjægere, århusianske sabotører og norske frihedskæmpere, og englænderkampe flankeret af de allieredes leder i Danmark den britiske generalmajor Richard Dewing.

Sport eller politik?

At tilskueruroligheder ved sportsbegivenheder ikke kunne undgå at få alvorlige politiske konsekvenser, var kendt lige fra 9. april 1940, hvor DIF umiddelbart aflyste idrætssamarbejdet med tyskerne af angst for de danske tilskuere og udøveres reaktion oven på chokket ved besættelsen. Tyskerne var helt enige i det seriøse i denne risikovurdering og opererede derfor med, at de første kampe skulle foregå i Tyskland eller starte med idrætsgrene med lavere tilskuerappel. Det vellykkede forsøg på at gøre Sverige til den første landskampsmodstander i fodbold byggede på det samme rationale.

Artiklen har kredset om interfacet mellem den politiske sfære, hvor termer som »oprør« og bevidst artikuleret protest hører hjemme, og sportsarenaens generelle appel til lidenskaberne, hvor termer som »hooliganisme« og tilskueruroligheder er gængs terminologi. Traditionelt har historievitenskaben opereret med en adskillelse mellem disse sfærer, men som Admira-urolighederne viser, kan en sådan adskillelse medføre en blindhed over for politiske processer uden for den traditionelle politiks domæne.

Optøjerne er i det foregående blevet betegnet som et »oprør« defineret som »en spontan kollektiv protest mod specifikke magtforhold med brug af vold inden for et givet felt«. Oprøret vendte sig på en gang mod de tyske soldater; mod de danske politier som håndhævere af det politiserede idrætssamarbejde og beskyttere af tyskerne; og i sidste instans også mod den danske idrætsledelse, der havde accepteret tyskeres politisering på sportsbanen og derfor også tog kraftigt afstand fra de danske tilskueres demonstrationer.

Valget af terminologi kan altid diskuteres, og det skal understreges, at der med ordet »oprør« ikke sigtes til et bevidst forsøg på at afvise samarbejdspolitikken som sådan, men derimod en spontan kollektiv modstand mod en af samarbejdspolitikken konkrete politiserede former i idrætsarenaen. Denne modstand udviklede sig imidlertid så omfattende og voldeligt, at den vanskeligt kunne læses som andet end en generel modvilje mod besættelsen, mod de tysk-nazistiske symboler og de tyske soldaters tilstedeværelse i Danmark.

Samarbejdspolitikken var jo ikke et en gang fastlagt mønster, men et dynamisk forhold mellem tysk og dansk, hvor der konstant var tvist om, hvor tæt på tyskerne man skulle rykke. Sportens emotionelle udvekslinger og goodwill-politik viste sig at være for stor en mundfuld at kape for det jævne danske fodboldpublikum under de politiserede former, som besættelsesmagten krævede.

At der var tale om en kollektiv aktion, ses af de mange episoder og den generelle stemning ved stævnet. Brugen af vold kan alene aflæses af de mange hospitalsindlæggelser som følge af slagsmål og overfald. Det spontane i situationen ligger i, at 4-1 nederlaget og de tyske soldaters maksimale udnyttelse af »håneretten« aktiverede en generel vrede mod de sportslige og politiske magtforhold på stadion i form af besættelsesmagts symboler og uniformerede repræsentanter. Der er ingen tegn på, at der var alkohol indblandet, og modsat megen moderne tilskuervold var politiet ikke et angrebsmål, hvilket alene tilkom det tyske soldaterpublikum. Oprøret havde altså tydelig adresse.

I hvilket omfang historien om den åbne konfrontation med tyskerne på lægterne senere hjalp til at føre unge mænd ind i den organiserede frihedskamp, er fortsat et åbent spørgsmål, men urolighederne demonstrerede tydeligt for de involverede, at tyskerne ikke var mere overmennesker, end at de i særlige situationer kunne udfordres, og at vovemod kunne belønnes, eftersom tyskerne ikke fik fat på nogen af de involverede danskere, og eftersom de anholdte umiddelbart efter blev sat på fri fod af det danske politi.

Lad os et øjeblik antage, at der i udgangspunktet ikke lå de ringeste politiske hensigter bag danske tilskuers piften ved tyskernes heilen samt chikane af og senere slagsmål med de tyske tilskuere. Lad os antage, at der blot var tale om almindelig tilskueradfærd vendt mod modstanderen på den tid. Selv ud fra disse antagelser er det tydeligt for enhver, at den eskalerende konfrontation mellem danske og tyske under og efter kampen antog mere og mere politiserede former. Tyskerne heilede før og efter kampen, så piften mod denne del af ritualet kunne vanskeligt undgås ikke også at virke som vendt mod denne

nazistiske trosbekendelse. De tyske tilskuere var i uniform, så det der måske startede som almindelige trakasserier, må nødvendigvis hurtigt have antaget en politisk dimension, eftersom man ikke bare var i konfrontation med modstanderens supportere, men også den soldateruniformerede og bevæbnede besættelsesmagt.

Det der måske startede som en traditionel mobning af de tyske tilskuere, kan derfor ikke have undgået at glide over i en konfrontation med klare politiske undertoner på grund af selve idrætssamarbejdets tysk-propagandistiske karakter. Et godt eksempel på denne glidning mod det politiske er den tilskuer, der blev arresteret efter at have råbt til politiet: »Jeres tur kommer nok også«.

Havde østrigerne ikke heilet, og havde de tyske tilskuere ikke været uniformeret, ville det måske have været lettere at se urolighederne som et rent sportsfænomen. Men disse to signaler virkede klart i retning af at løfte begivenheden ud af en klubholdsramme og ind i en national konfrontation mellem besatte og besættelse.

Antagelsen om, at der var tale om normal tilskueradfærd, holder imidlertid ikke. På den tid var det danske fodboldpublikum ganske velopdraget, og der er intet der op igennem 1930'erne kan sammenlignes med Admira-urolighederne i voldsomhed og omfang. Det danske fodboldforbund ville utvivlsomt hellere end gerne have peget på tidligere tilskueruroligheder ved neutrale kampe for at overbevise Rente-Fink om situationens normalitet, hvis de havde kunnet hente sådanne episoder frem. Alt tyder derfor på, at besættelsessituationens generelt kvælende realitet bidrog til de danske tilskueres frustration og generelle følelse af afmagt over for den stortyske besættelsesmagt.

Landsholdsspilleren Knud Lundberg har i en erindringsbog fra 1990 rammende indfanget 1930'ernes og 40'ernes normalt mere rolige tilskueratmosfære for de op til 36.000 tilskuere i Idrætsparken i kontrast til »i dag, hvor vi har høje gitre mellem publikum og spillere også på Idrætsparken«:

»Hvor fredeligt og hyggeligt vi havde det på Idrætsparken dengang, kan jeg bedst beskrive gennem en iscenesættelse, jeg aldrig har set magen til. Vi skulle møde Frem, der var landets populæreste hold. Tribunerne var fuldt besat allerede før kampen begyndte. Mange tilskuere måtte gå forgæves – men det kunne de ikke bære. De sprængte portene og væltede ind. Det kan være farligt. Andre steder i verden er tilskuere blevet klemmt ihjel mod mure og gitterværk. Men på Idrætsparken blev det ikke noget problem. Drengene – som ellers var den største risiko, fordi de

altid fik lov til at stå forrest, så *de* også kunne se – var i fare for at komme i klemme mod det meterhøje rækværk omkring banen. Men de blev bare løftet over det og ind på græsset. Der sad de i flere rækker. Det var ikke til at få plads til fødderne, når man skulle kaste indkast, men det gav en kontakt, jeg aldrig vil glemme, at publikum spillede med, ikke bare på tribunerne, men helt ind på græsset. Det sceneri har jeg aldrig oplevet noget andet sted i verden på de store fodboldarenaer, hverken som spiller eller som tilskuer. Og nu om stunder er det helt utænkeligt... Men ingen kom til skade og ingen kom i slagsmål. Helt usandsynligt andre steder end netop i Parken«. ⁶²

Fodboldkampens forløb var altså ikke kun udslag af normal optændt tilskueradfærd, og optøjerne blev da også af ledende tyske og danske myndigheder klart karakteriseret som politiske. Fodboldforbundets magtfulde formand Leo Frederiksen definerede urolighederne som »demonstrationer« og så dem som et udtryk for, at adskillelsen mellem sport og politik var brudt sammen. Renthe-Fink mente, at urolighederne skulle ses i lyset af den sidste tids »forstærkede engelske og chauvinistiske propaganda«. Politiet kaldte i tråd hermed deres omfattende afhøringsrapport for »Tysk-dansk fodboldkamp 5/6 1941 – Tyskfjendtlige demonstrationer og slagsmål«.

Renthe-Fink brugte de voldsomme uroligheder strategisk for at presse den danske regering til at afsætte justitsministeren og reorganisere politivæsenet, som han længe havde ønsket. Admira-kampen demonstrerede tydeligt, at den danske regerings handlefrihed kun gjaldt, så længe den kunne sikre ro på bagsmækken. Det var sporten med dens særlige appel til lidenskaberne, der fik bægret til at flyde over og gav Renthe-Fink den rette anledning til et politisk opgør. Dette resulterede i en pressemeddelelse fra regeringen, der advarede om strafudmålinger i relation til demonstrationer vendt mod værnemagten, en reorganisering af det danske politivæsen og et exit for den danske justitsminister, der længe havde været en torn i øjet på besættelsesmagten.

Hvis man antager, at Admira-optøjerne kun var udtryk for rent sportslig frustration, afskærer man sig fra at kunne besvare følgende to afgørende spørgsmål: Hvorfor var der ikke optøjer ved tidligere Admira-kampe, hvor danskerne i reglen også tabte? Hvorfor foregik de uden sammenligning hidtil mest markante uroligheder i dansk idræts-historie ved en fodboldkamp mod Admira? Det kan kun forklares ved

⁶² Lundberg (1990), s. 54f.

de specielle omstændigheder, som omgærdede netop den kamp i form af tyskernes politisering af begivenheden og under indtryk af besættelsens generelle tryk.

Første kollektive modstand mod besættelsesmagten?

Det var ikke som hidtil antaget i besættelsestidsforskningen studenternes protester mod Antikominternpagten i slutningen af november 1941, der indvarslede en kollektiv opsætsighed mod besættelsesmagten. Det var derimod fodboldurolighederne ved Admira-kampen, som ydermere havde en bredere social fundering og højere aggressionsniveau end studenterprotesten.

Til gengæld var studenterdemonstrationerne organiserede og med en bevidst politisk brod vendt mod regeringens antikomintern-politik. En sådan bevidst, politisk protest er det vanskeligere at forvente sig af et fodboldpublikum, der snarest »stemmer med fødderne« end af studerende, hvis praksisform er den bevidste refleksion. Det er derfor vigtigt at holde sig forskellene i udtryksformer for øje og som forsker ikke vanemæssigt stirre sig blind på »ordets magt« som det eneste sande protestmiddel. Det skal her erindres, at arbejderklasse mændenes maskuline kultur er mere præget af spontanitet og handlingsprægede udtryksformer som dyrkelse af kamp og kraft end af reflektivt-verbal praksis.⁶³

Hvor studenterdemonstrationerne var en bevidst politisk protest mod samarbejdspolitikken, var Admira-urolighederne snarere en spontan reaktion mod det politiserede idrætssamarbejde. Det kan dog ikke udelukkes, at en del af tilskuerne var mødt op med bevidste intentioner om at udfordre besættelsesmagten i sikker forvisning om, at wienerspillerne ville heile, som også Austria-spillerne havde gjort det. Det skal her erindres, at det danske fodboldpublikum ikke kun ved den første fodboldlandskamp, men også ved den sidste mod Sverige den 20. juni 1943 spontant begyndte at synge den norske nationalsang. Det danske fodboldpublikum fik derfor både tændt og slukket det internationale landskampsamarbejde med en støtteerklæring til det hårdt prøvede nordiske broderfolk, hvilket næppe kan ses som andet end en bevidst politisk tilkendegivelse.

Alt i alt var det tyskerne, og ikke de danske sportsautoriteter, der nedtonede interessen for idrætssamarbejdet, og det der i første omgang fik samkvemmet til at gå i stykker, var uro nedefra, fra urolige befolknings-

⁶³ Jf. Bonde (1991), passim.

elementer, ligesom det ved Augustoprøret i 1943 i den store skala var uroligheder i de danske storbyer, der førte til et opgør med den hidtidige samarbejdspolitik. De danske idrætsautoriteter var ikke interesserede i dette brud, men i at gennemføre et kontinuerligt samarbejde på højeste niveau. Deres råderum var dog nu så indskrænket, at spørgsmålet om idrætssamkvem med udlandet var helt uden for deres kontrol.

Der er klare tegn på, at tyske uniformerede soldater, som ikke mindst i kraft af den nazistiske satsning på sportsopdragelse holdt af at være tilskuere, følte sig mindre og mindre velkomne til danske idrætsstævner. Danske urostiftere gjorde livet så surt for de tyske tilskuere, at de hellere blev på kasernerne end risikerede uro ved at møde op. Idrætten var, med sin evne til at samle store emotionelt optændte skarer af unge mænd, det perfekte sted at provokere besættelsesmagtens repræsentanter, der for en gang skyld var i absolut mindretal, og hvor danske chikanører om nødvendigt kunne gemme sig i mængden.

Renthe-Fink måtte nu erkende et nederlag for Hitlers og Goebbels' idé om at vinde danskerne for et venskabeligt forhold til Tyskland gennem sport. Sporten havde tværtimod medført den første større krise mellem den jævne danske befolkning og værnemagten. Hitler, Goebbels og Renthe-Finks tiltro til idrætten som et venskabeligt bindeled mellem Danmark og Tyskland var nu vendt til det modsatte. Sporten var blevet et arnested for antityske demonstrationer og en farlig urokilde.

Alt i alt blev DIF's ideologi om ikke at blande sport og politik anvendt til at legitimere den mest omfattende politisering af dansk idræt nogensinde og resulterede i det mest markante eksempel på kulturelt samkvem med besættelsesmagten. Det er skæbnens ironi, at DIF faktisk var alt for upolitisk til at kunne hindre de kyniske tyske magthaveres brug af den danske sport til propagandaformål. De danske idrætsautoriteters største skyggemodstandere – de oprørske tilskuere – reddede paradoksalt nok på grundlovsdag 1941 DIF fra fodboldlandskampe mod besættelsesmagten på dansk grund.

Dansk idræt gik altså i begyndelsen af besættelsen meget langt i samarbejdet med tyskerne, i stedet for lige at klappe hesten og se, om de nu også vandt den krig. Som nutidsmenneske er det let at forarges over, at DIF valgte at spille fodbold med besættelsesmagten, men før man dømmes for hårdt, bør man dog spørge sig, hvad man selv ville have gjort, hvis meget tydede på, at Tyskland i resten af ens levetid ville herske over det kontinentale Europa og dermed også bestemme, hvilke nationer, der fik lov til at mødes på idrætsarenaen. Ville vi moderne mennesker da også vælge at bøje os for den historiske nødvendighed for overhove-

det at få mulighed for at have et landshold eller udleve en elitesportskarriere? Ville også vi indstille os på at spille mod Tyskland og de lande, Tyskland ville udstede visum til?

Litteraturliste

- Andersen, E. (red.) (1964): *Dansk Boldspil-Union 1889-1964*, København.
- Bonde H. (1991): *Mandighed og Sport*, Odense.
- Bonde H. (2002): Svar på Henrik Lundbaks anmeldelse, i: *Historisk Tidsskrift*, bd. 102, s. 228-235.
- Bonde H. (2006): *Fodbold med fjenden – dansk idræt under hagekorset*, Odense.
- Brøndsted, J. & K. Gjedde (1946): *De fem lange år. Danmark under besættelsen 1-3*, København.
- Christensen, Cl. Bundgaard, J. Lund, N. Wium Olesen og J. Sørensen: *Danmark besat. Krig og hverdag 1940-45*, København.
- Elias, N. & E. Dunning (1966): Zur Dynamik von Sportgruppen. Unter besonderer Berücksichtigung von Fußballgruppen, i: *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, bd. 18, s. 118-134.
- Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-45* (2002), København.
- Gads leksikon. Hvem var hvem 1940-1945* (2005), København.
- Kirchhoff, H. (2001): *Samarbejde og modstand under besættelsen. En politisk historie*, København.
- Koch, H. (1994): *Demokrati slå til! Statslig nødret, ordenspoliti og frihedsrettigheder 1932-1945*, København.
- Larsen, H. (1953): *Boldklubben »1903« gennem halvtreds år*, København.
- Lidegaard, B. (2005): *Kampen om Danmark 1933-1945*, København.
- Lundbak, H. (2002): Niels Bukh – völkisch eller folkelig?, i: *Historisk Tidsskrift*, bd. 102, s. 219-227.
- Lundberg, K. (1990): *Et liv i leg*, København.
- Mangan, J.A. (red.) (1996): *Tribal Identities: Nationalism, Europe, Sport*, London.
- Nordisk Familjeboks Sportlexikon* (1938-1949), Stockholm.
- Rasmussen, St. (1981): *Dansk Idræts Forbund 1940-45. Med specielt henblik på forholdet til Tyskland*, speciale ved Københavns Universitet.
- Teichler, H.J. (1991): *Internationale Sportpolitik im Dritten Reich*, Schorn-dorf.

SUMMARY

Rebellion in the Stands

At the Danish national stadium in 1941, on 5 June, Denmark's annually celebrated Constitution Day, no less, the Viennese football team Admira demonstrated its Greater Germany superiority with a 4 to 1 victory over a select Copenhagen team, thereby triggering among the Danish spectators a demonstratively negative reaction to a highly politicized programme of athletic collaboration with the Germans, who for their part set great store in it as a manifestation of the Reich's "peaceful occupation" of Denmark. Even before the game began, the locals jeered at the guest team as it presented itself with the Nazi salute. During and especially after the contest the German soldiers in the stands were subjected to humiliating jibs and even bodily assault. The fact that the Austrians won the game no doubt played a part in the negative mood, but this is hardly an adequate explanation of the disarray, since spectator culture at that time in the history of Danish athletics was characterized by remarkable forbearance. Contemporary testimony of both participants and observers confirms this.

Resistance to the occupying power at the Danish national stadium had consequences: the cooperative policy in the sports arena faltered – to the deep regret of the Danish athletic organisations, it may be added; under German pressure the Minister of Justice was replaced; and the Danish police were reorganised. The episode was not only the first instance of an extensive spectator disturbance in the history of Danish athletics, but also the first notable example in Denmark of open, collective aggressiveness towards the German Occupation. It took place before the student street demonstrations against the government's accession to the Anti-Comintern Pact at the end of November 1941, which is traditionally cited in the literature on the period as the start signal for collective Danish defiance.

In interpreting these events the article draws attention to the affinities between forms of protest or uprising characteristic of political commitment and the more general attraction to involvement and passion in the sports arena. However different in intent and reflective verbalization, the action-oriented forms of expression that are particularly distinct in sporting events and masculine working class culture can, as this example shows, also function as a genuine means of political protest.

Translated by Michael Wolfe